

Majniška deklaracija, 30. V. 1917

»Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bode prosta vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajena na demokratičnem temelju. Za uresničitev te zahteve svojega enotnega naroda bodo zastavili vse svoje sile. – S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.«

Dr. Anton Korošec
in vsi poslanci izvoljeni
v avstrijski polovici monarhije 1911

Od trenutka, ko so Nemci začeli pojmovati habsburško monarhijo kot svojo narodno državno tvorbo in v skladu s tem prepričanjem izvajali sistematično germanizacijo, pa do branja majniške deklaracije jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu je preteklo več kot sto let. V tem času je narodnostno vprašanje v monarhiji postalo prvenstveni politični problem, ki je zahteval rešitve že pred prvo svetovno vojno, ob njenem koncu pa je prav to nerešeno vprašanje zapečatilo usodo politične tvorbe, ki je skoraj 1000 let oblikovala srednjeevropski prostor. Od leta 1867 so lahko bili le Nemci in Madžari zadovoljni s svojim narodnim položajem v Avstro-Ogrski, medtem ko so bili vsi ostali bolj ali manj nezadovoljni in zatirani od prvih dveh, kar je nujno povzročalo narodnopolitične spopade, ki pa niso nikoli prerasli v nasilno obračunavanje z orožjem ali v ljudske vstaje proti centralnim oblastem. Tudi revolucionarno leto 1848 je bilo usmerjeno predvsem proti absolutistični oblasti, poleg tega pa so želeli rešiti nastala socialna vprašanja (npr. odprava os-

tankov fevdalizma). To je bilo tudi leto, ko so se posamezni narodi (ne samo veliki) »prebudili« v svoji narodnostni zavesti ter v tem vedenju postavili tudi narodnostne zahteve. Med nerešena vprašanja marčnih revolucij prištejemo lahko prav narodnostne zahteve.

Stoletno zaostrovanje narodnostnega vprašanja v monarhiji je na začetku XX. stoletja pripeljalo do razpada države, ki je večina prebivalcev ni več pojmovala za svojo. Narodnostno vprašanje v Avstro-Ogrski je bilo zelo zapleteno, ker so bile »večine« in »manjšine« hitro spreminjajoči se pojmi tako glede na prostor kot na čas. Na splošno je veljalo, da so bili Nemci in Madžari, vsak v svoji polovici cesarstva, vedno večina. Nemščina ali madžarščina sta bila uradna jezika v vseh delih teritorija, ki sta ga obvladovali. Ponemčevanje in madžarizacija sta bila procesa, ki ju je podpirala dunajska oz. budimpeštanska oblast. Med vsemi narodi dvojne monarhije so bili Poljaki tisti, ki so čakali na ugoden trenutek, da bi oživel Poljsko. Do takrat je bila Poljakom Avstrija nujno zlo. Čeprav so sami čutili

težo nemškega jarma, pa to Poljakov ni oviralo, da ne bi zatirali svojih »slovanskih bratov« Rutenov (Ukrajincev) do te mere, da je morala tem v prid posredovati celo centralna oblast. Med Čehi in Nemci je potekal srdit boj za prevlado na Češkem in Moravskem. Čehi so bili večinsko prebivalstvo, razen na narodnostni meji z današnjo Nemčijo in Avstrijo, kjer so prevladovali Nemci, ki so kasneje dobili ime »Sudeti«. Na dolgi rok je bil boj odločen, ko je bila na Češkem sprejeta zahteva, da morajo vsi uslužbenci državne uprave znati oba jezika. Malo je bilo Nemcev, ki so znali dovolj češčine, da bi se lahko enakovredno kosali s Čehi v znanju obeh jezikov. Slovaki so bili v podobnem položaju kakor Slovenci, le da so bili Madžari še bolj dosledni in zagrizeni kakor Nemci. Italijani so bili v monarhiji privilegirani, saj sta jih »gospodarska naroda« prištevala med sebi enake. Z njimi so postopali bolj previdno in jim priznavali tudi pravice, katere so za slovanske narode znotraj monarhije ostajale izražene le v njihovih »revolucionarnih« zahtevah. Za Srbe, Romune in Italijane so predstavljale kraljevine ob meji z monarhijo naravno zatočišče in izvir pomoči, zato je bil njihov narodni boj popolnoma drugačen in manj naporen kakor za Čehi, Slovake, Slovence in Ukrajince, ki so bili ozemeljsko v celoti znotraj monarhije in za njenimi mejami niso imeli narodne države, ki bi podpirala njihova prizadevanja. Hrvaška predstavlja tu posebno poglavje, saj je bila Kraljevina Hrvaška združena z Ogrsko v personalni uniji; s tem so imeli Hrvati svojo državno tvorbo in svoje pravo, na katerega so se lahko vedno sklicevali. Zato je bila madžarizacija hrvaške veliko bolj počasna (čeprav ravno zato večkrat tudi veliko bolj nasilna), kakor je bila v drugih predelih Ogrske.

Prvi korak k združevanju smo Slovenci naredili s programom Zedinjene Slovenije iz leta 1848. V avstroogrski monarhiji smo bili prvi in edini, ki smo zahtevali ureditev

narodnostnih vprašanj na podlagi naravnega prava. Narod smo postavili kot subjekt, ki ima svoje pravice na podoben način, kakor ima pravice družina, ki ni le skupek njenih članov, ampak tudi samostojno telo. V teh zahtevah smo bili sami. Čehi, ki so se jim pridružili Slovaki, in celo Hrvati so se sklicevali na svoje zgodovinsko pravo in so zagovarjali zgodovinsko celovitost svojih ozemelj.

Naš narodni boj je bil težak, ker se je bil na več zahtevnih koordinatah. Najprej je tu že omenjena zgodovinska tradicija, ki se v izhodiščih ni ujemala s programom Zedinjene Slovenije. Slovenci smo bili razdeljeni na več dežel, v katerih smo imeli le na Kranjskem in Primorskem zadostno večino, ki je preprečevala preveliko germanizacijo. Vendar že v Trstu, na Koroškem ali Štajerskem temu ni bilo tako. Razdeljeno narodno telo je bilo eden od osrednjih problemov slovenstva kot takega. Tudi notranja politična ureditev cesarstva je bila za Slovence težka, saj je meja potekala po reki Muri, kar je za nas pomenilo, da je del narodnega telesa nad seboj imel drugačen škorenj kakor večina.

Drugo težavo je predstavlja evropska politika, saj so se na našem narodnem ozemlju srečevali germanski in romanski interesi. Kraljevina Italija, ki se je pojmovala kot zaščitnico vseh Italijanov¹ in je s tem izgovorom gojila odkrit pohlep po vzhodni obali Jadrana, je bila za Slovence huda narodnostna grožnja, kar se je jasno pokazalo leta 1915, ko so sprožili vojno na naši zahodni narodni meji na podlagi obljub Antante, izraženih v Londonškem paktu, mednarodni tajni pogodbi, podpisani 26. aprila 1915, da bodo za plačilo dobili velik del našega ozemlja. Italijanske zahteve je poznal vsak vojak na soški fronti in tudi zaradi tega so se Hrvati in Slovenci tako pogumno in zagrizeno borili proti premočnemu sovražniku. Vedeli so, da če bodo poraženi, bodo izgubili mnogo več kakor le bit-

ko ali vojno. Kako prav so imeli, je pokazalo žalostno leto 1918, ko se je vojna končala.

V tretjem letu prve svetovne vojne, ko se je že kazala izčrpanost Centralnih sil, je cesar Karl I ponovno sklical 1911-ega leta izvoljeni parlament. V prvi četrtini leta 1917 je cesar po posredovanju Siksta Bourbonskega ponudil Antanti ločen mir, kar bi verjetno prineslo korenite spremembe v politični ureditvi države, a tudi njen obstanek. Pobudo za separatni mir so Nemci v kali zatrli. Cesar pa tudi ni bil pripravljen tvegati samostojnega koraka. V tem političnem vzdušju je bila v dunajskem parlamentu, 30. maja 1917, prebrana deklaracija, ki je dobila potem ime po majniku.² Majniško deklaracijo je prebral dr. Anton Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba, ki se je formiral dan pred nastopom v parlamentu. V njem so se združili slovenski, hrvaški in srbski poslanci avstrijskega dela habsburške monarhije. Pred tem so slovenski, hrvaški in srbski poslanci delovali v ločenih klubih, tako da je ta združitev pomenila pomemben korak naprej v povezovanju južnih Slovanov znotraj monarhije. Prav majniška deklaracija je postala programski temelj politike kluba, ki je med slovenskim prebivalstvom užival tudi velik ugled. Glavno besedo pri oblikovanju deklaracije so imeli predvsem slovenski in hrvaški istrski poslanci, pobudi za rešitev vprašanja južnih Slovanov znotraj habsburške monarhije pa so se pridružili tudi dalmatinski poslanci. Poslanci Jugoslovanskega kluba so v majniški deklaraciji zahtevali »združitev vseh južnih Slovanov na ozemlju habsburške monarhije v samostojno državno telo brez nadvlade drugih narodov in pod dinastijo Habsburžanov«³. Lahko rečemo, da je majniška deklaracija za leto dni postala slovenski narodni program, ki bi ob uresničitvi zadovoljil (vsaj v tistem zgodovinskem trenutku) tako slovenske kot hrvaške in bosanske narodne težnje. Toda njihov predlog je trčil ob velike ovire, saj je načenjal samo dualistično

ureditev monarhije, za kar pa je bil cesar Karl prisegel, ko je nastopil svojo službo, da se kaj takega ne bo zgodilo.⁴

V tako zapletenih narodnostnopolitičnih okoliščinah je bilo logično, da smo Slovenci iskali oporo pri naših slovanskih sosedih. Ker so bili Hrvati v ogrski polovici cesarstva, Bosna in Hercegovina pa je bila »skupna last«, smo na Dunaju igrali najpomembnejšo vlogo Slovenci. Skupen nastop Slovencev, Hrvatov in Srbov je po narodnostni meji presegal notranjo državno mejo, po zastopanosti pa ne. Dualizem je s tem dejanjem postal premajhen in preživet. Preko Srbov, ki so živeli v monarhiji, je na analogen način kakor na Zahodu Kraljevina Italija vstopala v dunajski in budimpeštanski politični parket Kraljevina Srbija.

Majniška deklaracija je najprej ostala le »salonska«, septembra pa jo je podprl škof Bonaventura Jeglič in s tem sprožil v naših deželah mogočno gibanje za zbiranje podpisov v podporo parlamentarni izjavi.⁵ Vzeti usodo v svoje roke, odločati o svojih stvareh je postala zahteva malega človeka. Dokler oblasti zborovanj in zbiranja podpisov niso s prepovedjo ustavile, se je nabralo več kot 150.000 podpisov, predvsem žena, ker so bili moški v vojski. Tako je dobila politična zahteva plebiscitarno podporo, ki jo je potrebovala. Združitev s slovanski sosedi je postajala čedalje bolj domača in se kazala kot nujen korak za ohranitev samobitnosti. Na našem obzorju je vstajala Jugoslavija.

Ideja o državni tvorbi južnih Slovanov se je pojavila najprej kot zahteva po preureditvi dualizma v trializem. Notranja meja cesarstva naj bi dobila nove poteze. Slovenske dežele, Hrvaška, BiH in Vojvodina naj bi bile združene v eno državno enoto s sedežem v Zagrebu. Vendar je bilo za kaj takega bolj malo posluha. Ko je Avstrija razpadla, so se predstavniki treh narodov – Slovencev, Hrvatov in Srbov – zbrali v Zagrebu in 29. ok-

tobra 1918 ustanovili Državo SHS ter na nek način uresničili idejo majniške deklaracije o skupni državi južnoslovanskih narodov, ki so bili še nedolgotega pod skupnim žezlom. Vendar je ta država obstajala le dober mesec. Pri Antanti ni imela zagovornika, saj je bil del njenega teritorija obljubljen Italiji v že omenjenem Londonskem paktu, na severni meji je general Maister s prostovoljci branil meje pred Avstrijci, Srbi so imeli močno politično skupino, ki je hotela pridružitve Kraljevini Srbiji. Pod takimi pogoji je bilo nemogoče organizirati delujočo državo. Zato je prišlo že 1. decembra 1918 do združitve Države SHS s Kraljevino Srbijo. Majhna, gospodarsko in politično nerazvita kraljevina se je neznansko povečala. Do tega koraka pa je prišlo brez prave priprave in političnega soglasja, zato je bilo rojstvo kraljevine SHS ponesrečeno, kar je zaznamovalo njeno življenje do prvega razpada Jugoslavije 1941. Za Slovence je to 1. decembra 1918 pomenilo priključitev majhni, gospodarsko zaostali kraljevini. Ponesrečeno rojstvo kraljevine SHS je zaznamovalo njeno življenje do dokončnega razpada Jugoslavije leta 1991, saj so Srbi to dejanje pojmovali kot razširitev in ne kot enakopravno združitve južnih Slovanov v eno državno tvorbo. Kljub temu pa je za Slovence jugoslovanska postaja predstavljala v takratnem času rešitev, saj se je slovenstvo v prvi Jugoslaviji razvilo kakor še nikoli dotlej v zgodovini.

Kratka deklaracija, prebrana v dunajskem parlamentu je postala za našo zgodovino

vino pomembna v hipu, ko jo je za svojo sprejel narod v najplemenitejšem pomenu besede. Slovenci smo končno hoteli vzeti politično usodo v svoje roke, pa čeprav v težkih okoliščinah, ko mnogokrat nismo vedeli, kako svojo voljo uresničiti proti mogočnim nasprotnikom. Vendar smo vedeli, kaj hočemo. Deklaracija je delovala kot katalizator politične volje in kot zahteva po enotnosti, ki je potrebna, da majhen narod na prepihu interesov na svojem ozemlju obstane. Šele ob koncu dvajsetega stoletja smo politično toliko dozoreli, da smo bili v času osamosvajanja dovolj soglasni, da smo prišli do svoje države. Tudi danes, v Evropski zvezi moramo imeti pred seboj tiste narodne cilje in potrebe, ki jih moramo zastopati vsi, ne glede na politične in ideološke razlike. Majniška deklaracija nas lahko navdihuje, saj je bila prvi soglasen narodnopolitičen program izražen na demokratičen način in ki so ga podpirale vse politične sile.

-
1. Proti koncu 19. stoletja se je prav v Italiji razvilo posebno politično gibanje za pridružitve sosednjih ozemelj Italiji t.i. *iredenta Italia* (neodrešena Italija).
 2. Prim. Janko Pleterški, Majniška deklaracija in njeno izročilo, v: *Naš Zbornik*, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1997, 10.
 3. *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1999, 297.
 4. Prim. Janko Pleterški, n.d., 9.
 5. Prim. Vlasta Stavbar, Izjave v podporo manjšinske deklaracije, v: *Zgodovinski časopis* 46, 1992, 357-381.